

TÜRK DİLİ ÇALIŞMALARINA TOPLU BİR BAKIŞ*

PROF. DR. HASAN EREN

Sayın başkan, sayın bakanlar, sayın konuklar, değerli dinleyiciler, Yıl 1928. Büyük Millet Meclisi, Latin alfabesine dayanan yeni bir yazı sistemi kabul etmişti. Böylelikle uzun yıllardan beri süren bir tartışma sona ermişti. Harf inkılâbı, yazı inkılâbı veya alfabe inkılâbı gibi adlarla anılan bu reform, kültür hayatımızda büyük bir dönüm noktasıdır.

Bütün Türkler arasında eski çağlardan beri kullanılan bir yazı sisteminin kaldırılması, kolay bir reform değildi. Arap harflerine dayanan eski yazımızın bir takım güçlükleri, Türk diline uymayan bir çok yönü vardı. Yazı öğretiminde karşılaşılan bu sorunlar, yazarlarımız arasında sık sık tartışılıyor, bir takım çözüm yolları teklif ediliyordu.

1928'de kabul edilen yeni harflerimizi Dil Encümeni adıyla kurulan bir kurul tespit etmişti. Bu kurulda Falih Rıfkı, Yakup Kadri, Ruşen Eşref, Ragıp Hulûsi, Ahmet Cevat, Fazıl Ahmet, Mehmet Emin (Erişirgil), İhsan (Sungu) ve İbrahim (Grandi) yer almıştı.

Dil Encümeninin tespit ettiği alfabe, Türkçenin bütün problemlerine çözüm getirmemişti. Alfabe kabul edildikten sonra yazımda bir takım güçlükler çıkmıştı. Özellikle Farsça ve Arapça gibi yabancı dillerden alınma sözlerin yazımında ağır sorunlarla karşılaşılıyordu. Örnek olarak, Arapça *katil* sözü yeni harflerle kolay kolay yazılamıyordu.

Bu yazım güçlükleri karşısında son olarak yabancı sözleri bırakmak çaresi kalmıştı.

İşte yabancı sözlere karşı açılan ve sonradan "dil inkılâbı" adını alan reform, böyle başlamıştı.

Buna göre, dil inkılâbı harf inkılâbına sıkı sıkıya bağlıydı.

Dilimizi yabancı dillerin baskısından kurtarmak üzere eskiden beri bir takım çalışmalar yapıldığını biliyoruz. Ancak harf inkılâbı, dilimizi yabancı sözlerden kurtarma ihtiyacını açık olarak duyurmuştu.

Yazı reformundan 3-4 yıl sonra dil reformuna girişilmesi ve bu reformu gerçekleştirmek üzere 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti adıyla bir kurumun kurulması buna güzel bir tanıktır.

* 26 Eylül 1984 günü Türk Dil Kurumunda yapılan bayram konuşması.

Burada küçük bir hâtıramı sunmak isterim.

Bundan 15 yıl önce Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Ankara'da dil inkılâbı üzerine bir konferans vermişti. Yeni alfabemizi tespit eden Dil Encümeninde çalışan ve Türk Dili Tetkik Cemiyetinin kurucuları arasında yer alan büyük yazar, bu konferansında eski hâtıralarından söz ederken, yazı ve dil inkılâpları arasındaki bağlantıya da değinmişti : "Yeni bir alfabe yarattık" demişti. Ancak çok geçmeden gördük ki bu alfabe ile Farsça ve Arapça kelimeleri yazamıyoruz. Bu durumda bu kelimeleri dilimizden atmaktan başka çare göremedik. Dil inkılâbı dediğimiz akım böyle başlamış oldu."

Türkçeyi yabancı dillerin baskısından kurtarmak amacıyla girişilen dil inkılâbı başlamış, 12 Temmuz 1932'de Türk Dil Kurumu kurulmuştu. 26 Eylül 1932'de de I. Türk Dil Kurultayı toplanmıştı. Kurultayın kabul ettiği tüzükte dil çalışmalarının amacı belirtilmişti :

1. Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak;
2. Türk dilini dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek.

Kurultayın seçtiği Genel Merkez Kurulu, tüzüğe ve çalışma programına göre yapılması gereken işleri de sıralamıştı :

1. Halk dilinde ve eski kitaplarda bulunan Türk dili hazinelerini toplayıp ortaya koymak;
2. Türkçede söz yaratma yollarını belli etmek ve bunları işleterek Türk köklerinden türlü sözler çıkarmak;
3. Türkçede, hele yazı dilinde, çok kullanılan yabancı kökten sözler yerine konabilecek öz Türkçe sözleri ortaya koymak ve bunları yaymak.

Bu çalışma programından anlaşıldığına göre, dil inkılâbının doğurduğu ihtiyaçları karşılamak üzere Anadolu ağızlarına büyük bir ağırlık vermek gerekiyordu. Anadolu Türkçesi dil inkılâbında bir ana kaynak olarak kullanılacaktı. Dil inkılâbını gerçekleştirmek görevini almış olan çevrelerde hâkim olan inanca göre, Anadolu ağızları Türkçeyi bütün güzelliği ve zenginliği ile saklamıştı.

Bu bakımdan yurt içinde geniş bir söz derleme faaliyeti başlamıştı. Bu çalışmaları konuşmamızın dar çerçevesine ana çizgileri ile bile sığdırmak kolay değildir.

Özet olarak söyleyelim : Bütün yurttaşların katıldığı bu söz derleme çalışmaları sonunda 153 504 fiş toplanmıştı. Bu fişlerin gözden geçirilerek baskıya verilmesi, bize *Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi* adlı büyük bir sözlük kazandırmıştı.

Bu sözlük, çıktığı günden beri dil çalışmalarında değerli bir kaynak olarak kullanılmıştır. Ancak, bu sözlükte verilen kelimeler köken bakı-

mından bugüne kadar değerlendirilmemiş, Anadolu'da tespit edilen veriler *étymologique* süzgeçten geçirilmemiştir.

Bir yandan Anadolu ağızlarında kullanılan sözler derlenirken bir yandan da eski kitaplarda bulunan Türkçe sözler taranmıştır. Bu taramalar sonunda 8 ciltlik büyük bir sözlük (*Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü*) meydana getirilmiştir.

Türkiye'de Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi'nin 2. baskısı, *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* başlığı altında yayımlanmıştır.

Derleme ve tarama sözlüklerinin yayımlanması, bilimsel yönden büyük bir kazançtır. Bilim çevrelerimiz bu sözlükleri büyük bir ilgi ile karşılamışlardır. Ancak bu eserlerdeki bilgi ve verilerin dil inkılâbımız bakımından değerlendirilmesi gecikmiştir. Örnek olarak, *Derleme Sözlüğü*'nin endeksi bugüne değin yayımlanamamış, bu sebeple bu eserde geçen sözler, yeni Türkçe karşılıkların bulunmasında, bilim ve teknik terimlerinin yaratılmasında büyük bir katkı sağlayamamıştır.

Eskiden dilimizde kullanılan bilim terimlerinin büyük bir bölümü Arapçadan alınmıştı. Ziya Gökalp gibi büyük bir Türkçü düşünür bile *Türkçülüğün Esasları* adlı eserinde, Arapça köklerden terim üretme esasını kabul etmiş ve bir takım yeni söz ve terimler yaratmıştı. Örnek olarak, Gökalp, Arapça *fikir* kökünden kurduğu *mefkûre* sözünü Fransızca *idéal*'e karşılık olarak kullanmıştı. Gökalp'ın aydın ve bilim çevrelerindeki otoritesi, bu sözün yaygınlaşmasını sağlamışsa da, dil inkılâbının ortaya çıkardığı Türkçe *ülkü* bugün *mefkûre*'nin yerini almıştır.

Ancak dil çalışmalarının başlangıç yıllarında teklif edilen karşılıkların büyük tepkilerle karşılandığını saklamayalım. Çalışmaların ilk yıllarında *tayyare*'ye *uçku*, *tayyare meydanı*'na da *uçak* adı verilmişti. *Uçku* karşılığı, *uçmak* fiilinden *-ku* ekiyle türetilmişti. Türkçe *bıçmak* kökünden yapılan *bıçkı* gibi. Ancak bu *uçku* biçimi, yapı bakımından gramer kurallarına uyduğu halde yayılmamıştır. Başlangıçta "tayyare meydanı" olarak teklif edilen *uçak* biçimi ise "tayyare" olarak yerleşmiştir.

Bu gün *üretim*, *tüketim* gibi karşılıkları seve seve kullanıyoruz. Dil inkılâbının başlangıç yıllarında *istihlâk* yerine *yoğaltım*, *istihsal* yerine de *üretim* karşılığı ortaya atılmıştı. Dil, *istihlâk* olarak *yoğaltım*'ı benimsemişti. Dilimizde *çok* köküne dayanan *çoğaltmak* fiili vardı. Ancak *çok*:> *çoğaltmak* örneğine dayanarak *yok*'tan *yoğaltmak* fiilini dilimiz kabul etmedi. *Yoğaltmak* fiilinden türetilen *yoğaltım* biçimi de yaygınlık kazanmadı. Bu gün *istihsal* yerine *üretim*, *istihlâk* yerine de *tüketim* karşılıklarını seve seve kullanıyoruz.

Başlangıçta *belediye* yerine *uray* karşılığı teklif edilmişti. *Belediye reisi*'ne de *şarbay* adı verilmişti. *Vali*'ye *ilbay* adı verildiği gibi. Ancak *uray* sözü artık büsbütün unutulmuştur. *Şarbay* karşılığı da yayılmamıştır.

Sıraladığımız bu örneklerden bir takım dersler çıkarmak kolaydır. *Üretim, tüketim, verim, yatırım* gibi yeni karşılıklar, yapı bakımından dilimizin gramer kurallarına uygun olarak türetilmiş sözlere dir. *Üretmek* fiilinden *üretim*, dilimizin yaşayan verimli bir ekiyle, *doğum, ölüm, satım* gibi sözlerde kullanılmış *-m* ekiyle yapılmıştır. Buna göre, dilimizde yaygın olarak kullanılan köklerden işlek, verimli eklerle yapılan yeni türevlerin kolaylıkla yayıldığı anlaşılıyor. Buna karşılık, unutulmuş köklerden, işlekliliğini kaybetmiş eklerle yapılan karşılıklar yaşama gücü kazanmamıştır. *Belediye* karşılığı olarak teklif edilen *uray* bu bakımdan tipik bir örnektir. Bu sözün kökünü bilmediğimiz gibi, *-(a)y* ekinin görevini de anlayamıyoruz. Bu sebeple, *uray*'ın yayılmaması normaldir.

Bu ve bunlara benzer örnekler, bize yeni söz ve terim üretiminde dilimizin yaşayan köklerinden, işlek eklerinden yararlanmamız gerektiğini öğretmiştir. *Verim, durum, çözüm, çağrışım, yatırım, öğretim, yapım, üretim, tüketim, yorum, kapsam, kavram, özlem, gözlem, bitki, tepki, yayım, yazar, çizer* gibi yeni karşılıklar buna tanıktır. Bu yeni karşılıklar, artık kültür dilimizin, ortak konuşma dilimizin sözleri arasında yer almıştır.

Buna karşılık *önem, örgüt, yanıt, koşul* gibi bir takım yeni sözlerin yıllardan beri tartışıldığını görüyoruz. Çünkü bu sözlerin kök ve ekleri, bizim için açık değildir.

Büyük hızla gelişen bir dünyada yaşıyoruz. Çeşitli bilim kollarında yeni buluşlara, yeni gelişmelere tanık oluyoruz. Bu durum karşısında bilimsel terminolojide bir takım yeni ihtiyaçlar doğmaktadır. Bu bakımdan bilim ve teknik terimleri alanındaki çalışmalara büyük bir ağırlık verilmesi gerektiği açıktır. Yeni buluşlar karşısında batı dilleri bile yeni terimler yaratmak ihtiyacını duymaktadır. Örnek olarak, son yıllarda uzayda yapılan araştırmalara katılan, uzay gemisini yöneten kimselere *astronot* veya *kozmonot* adı verildi. Bundan başka, astronotların uzayda kullandıkları araç da dilimizde *uzay gemisi* adını aldı.

Bilim ve teknik terimleri alanında titiz bir çalışma yapılmış, bu çalışmalar sonunda tespit ve teklif edilen Türkçe karşılıkların büyük bir bölümü bilim dilimize geçmiştir. Ancak bilim ve teknik alanlarındaki bütün yeni buluş ve kavramlara Türkçe karşılık bulunması güçtür. Batı dillerinde terimler Latince ve Grekçe köklerden yapılmaktadır. Ancak büyük kültür dillerinin bile yeni buluşlara ad bulmakta güçlük çektiği bir gerçektir.

Teklif edilen yeni terimlerin ara sıra büyük bir tepki gördüğüne tanık oluyoruz. Bu tepki normaldir. Yabancı ülkelerde de yeni terimler sık sık tartışmalara yol açmaktadır. Nitekim bunun tipik bir örneğini yakın geçmişte Fransa'da gördük : Son yıllarda uzay çalışmalarında beklenmedik büyük gelişmeler sağlandı. Bu gelişmeler sonunda kişi oğlu aya ayak bastı. Bu olayı Fransız gazeteleri *alunir* fiiliyle ifade ettiler. Bu fiil "ay" anlamına

gelen (*la*) *lune* sözünden türetilmişti, “yer, dünya” anlamına gelen (*la*) *terre* sözünden türetilmiş olan (eski) *aterrir* fiili gibi. Dil biliminde bu olaya örnekseme (analoji) adını veriyoruz. Yeni terim ve sözlerin yaratılmasında örnekseme sık sık kullanılan bir yöntemdir. Kişi oğlu günün birinde aya ayak basacağını düşünmemiştir. Bu sebeple, Fransızca gibi zengin bir batı dilinde bu olayı bildirecek bir fiil yoktu. Bu boşluğu doldurmak üzere ortaya atılan *alunir* fiili Fransız Akademisinin büyük tepkisine uğradı. Ancak yeni bir ihtiyacı karşılamak üzere yaratılan bu fiil, Fransızca sözlüklere geçti.

Bu gün bilim ve teknik terimleri konusunda 50 yıllık bir tecrübeye sahip bulunuyoruz. Terim çalışmalarımızda bu eski tecrübeler özenle değerlendirilecektir.

Dil çalışmalarında başlangıçtan beri eksikliği duyulan bir alan etimolojidir. Türk Dil Kurumunun kuruluşunda bir Etimoloji (Lengüistik - Etimoloji) Kolu da oluşturulmuştu. Ne yazık ki bu kol sonradan kaldırılmıştır. Etimoloji, dil biliminin eski bir koludur. Bu kol, sözlerin yapısı ve kökleri ile uğraşır. Bu bakımdan Türk dilinin özleşmesi, zenginleşmesi üzerinde çalışırken sözlerin yapısını ve kökenini bilmek gerekmez mi?

Dilimizde, sözlüğümüzde büyük bir yer tutan yabancı sözlere, alıntılara karşı açılan savaşta, dil biliminin söz ve köken bilgisi (etimoloji) koluna özel bir değer ve ağırlık verilecektir. Sözlerin kökeninin araştırılması bilimsel bir çalışmadır. Ancak dilimizin özleştirilmesi amacıyla sarf edilecek çabalarda etimolojik çalışmaların sonuçlarını değerlendirmek kaçınılmaz bir ihtiyaçtır. Sözlerin kökenini göz önünde tutmadığımız takdirde, yabancı bir sözü dilimizden çıkarmak isterken başka bir yabancı sözü seçmek durumuyla, tehlikesiyle karşılaşabiliriz.

Örneklerden bir örnek : Arapçadan gelen *hudut* sözü yerine dilimizde dar bir çevrede kullanılan *sınır* karşılığı ortaya atıldı. *Sınır*, Anadolu Türkçesinde eskiden beri kullanılan bir sözdür. Ancak Anadolu dışında konuşulan Türk diyalektlerinde buna benzer bir söz geçmez. Eski Türk diyalektlerinde de *sınır* biçimine rastlanmaz. Bu duruma göre, *sınır*'ın komşu dillerden alındığını tahmin etmek kolaydır. Gerçekten bu sözün Rumcadan geçtiği daha 1893 yılında tespit edilmişti.

Örneklerden bir örnek daha : Son yıllarda *şehir* sözünün yerine daha çok *kent* sözünün kullanıldığı göze çarpıyor.

Şehir sözü dilimize bir çok türev kazandırmıştır : *şehirci*, *şehircilik*, *şehirlerarası*, *şehirleşmek* gibi. Bu söz, üzerinde yaşadığımız yurt topraklarında yer adı olarak da geçer : *Akşehir*, *Akçaşehir*, *Alaşehir*, *Beyşehir*, *Eskişehir*, *Yenişehir*. *Şehir* sözü yer adlarında *şar* biçiminde de kullanılır : *Akşar*, *Akçaşar*, *Eskişar*, *Karışar*, *Yenişar*. Sözlüğümüzde ve yer adlarımızda bu kadar yaygın olarak geçen *şehir* sözü Farsçadır. Buna karşılık ... Buna

karşılık *kent* sözü Türkçe midir? *Şehir* sözünün yerine geçen *kent* sözü de Farsçadır, Farsçanın eski bir kolundan, Sogdiana’da konuşulan Soğdakçadan alınmıştır. Eski ve yaygın *şehir* sözü yerine *kent* sözünü almakla büyük bir kazanç sağladığımızı söyleyebilir miyiz? İkisi de Farsça olduktan sonra...

Arapça *ziyafet* karşılığı olarak *şölen* sözü teklif edildi. Benim bildiğime göre, bu söz ilk olarak *Kitâb-ı Dede Korkut*’ta geçer. Ama *Kitâb-ı Dede Korkut*’ta *şölen* yanında Türkçe *toy* sözü de sık sık kullanılır. *Ziyafet* yerine *şölen* sözü teklif edildiği yıllarda bu sözün kökeni bilinmiyordu. Bu gün bu sözün Moğolcadan geldiği anlaşılmıştır.

Coğrafya terimleri tespit edilirken Anadolu’da kullanılan *engebe* sözü “arıza” olarak kabul edildi. Ancak daha sonra bu sözün Rumcadan alındığını öğrendik.

Bu örnekleri *çağ, öge, üye, ülke, tanık* gibi sözlerle artırmak kolaydır.

Bu yoldaki çalışmalar yapılırken bize ışık tutacak etimolojik sözlükler yazılmamıştı. Macar Türkoloğu Ármin Vámbéry’nin etimolojik sözlüğünü bir yana bırakalım. Elimizde yalnız Bedros Keresteciyan’ın *Dictionnaire étymologique de la langue turque* adlı eseri vardı. Bu kitap bu yolda çalışanlara ışık tutacak bir eser sayılamazdı. (Sırası gelmişken söyleyeyim : Türkçe *örnek* sözünün Ermeniceden geldiği yolundaki iddia, Keresteciyan’ın bu kitabından çıkmıştır. Eski bir bildirimde Keresteciyan’ın iddiası üzerinde durmuş, *örnek* sözünün Ermenilerle temas etmeyen çağdaş Türkler arasında yaygın olarak kullanıldığını açıklamıştım.)

Son yıllarda Finlandiya’da, İngiltere’de ve Sovyetler Birliği’nde bir takım etimolojik sözlükler çıktı. Prof. Martti Räsänen’in sözlüğü, bütün Türk diyalektlerini içine alan bir eserdir. Gerard Clauson’un eseri, 13. yüzyıla kadar Türk yazı dilinde geçen sözleri toplamıştır. Ê. V. Sevortyan’ın eseri ise Türk diyalektlerinde kullanılan ortak sözlere ayrılmıştır.

Rus dilinin en büyük etimoloji sözlüğünü bir Alman Slavisti (Prof. Max Vasmer) yazmıştı. Rusya’da ve Sovyetler Birliği’nde de bu yolda bir takım yayınlar yapılmıştı. Ancak Vasmer’in eseri çıkar çıkmaz tanınmış bir Rus dilcisi (O. N. Trubaçev) bu sözlüğü Rusçaya çevirdi.

Yukarıda saydığım eserlerin Türkçeye çevrilmesi düşünülemez. Bu eserler bizim ihtiyaçlarımıza cevap veremez. Şu halde, Türk Dil Kurumu olarak dilimizin etimolojik sözlüğünü kısa bir süre içinde yazmak ve yayımlamak ihtiyacındayız.

Bu ve buna benzer ödevlerin yerine getirilmesi için Türkoloji adını verdiğimiz en millî bilim kolumuzun geliştirilmesine büyük ağırlık verilecektir. Tanınmış Alman Türkoloğu Theodor Menzel, 1926 yılında Bakû’de toplanan I. Türkologlar Kongresinin çalışmalarını özetleyen yazısında Macaristan’a “Türkolojinin merkezi” (Hochburg der Turkologie) adını vermişti. Germanistik adını verdiğimiz çalışmaların merkezi Almanya’dadır.

Fransız diline ilişkin bilimsel çalışmaların merkezi Fransa'dadır. Slav dillerine, özellikle Rusçaya ilişkin çalışma ve yayınların merkezi de Rusya'dadır. En millî bilim kolumuz olarak Türkolojinin tabî merkezi de yurdumuzdur, yurdumuz olması gerekir. Menzel'in gözleminden beri durum lehimize gelişmiştir. Özellikle Türk edebiyatı alanında değerli yayınlar yapılmıştır. Bundan kırk yıl önce tanınmış Macar Türkolog ve Mongolisti Prof. Louis Ligeti, Prof. Fuad Köprülü'nün Türk edebiyatı tarihine ilişkin eserlerinden söz ederken : "Edebiyat alanında Türklerle yarışmaktan vaz geçtik, demişti. Ama dil alanındaki yarışmamızı sürdürüceğiz".

Avrupa ülkeleri ile Türkoloji alanındaki yarışmayı sürdürmek ... değil, kazanmak bize düşen bilimsel ve millî bir ödevdir.

Dil çalışmalarında yabancı kökenli sözlerin sözlüğümüzde büyük bir yer tuttuğu gözleminden yola çıkılmıştır. Türkçe sözlüklerin başında geçen ve "bir çeşit kaba ve kalın kumaş" olarak kullanılan *aba* adı Arapçadır. "Duvar ilâni" anlamına gelen *afiş* Fransızcadır. "Hayvan damı" olarak kullanılan *ahır* Farsçadır. *Akıl* Arapçadır. "Dağ armudu"na verilen *ahlat* adı Rumcadır. *Dümen* İtalyancadır. *Aktör* ve *aktris* Fransızcadır. *Alet* Arapçadır. *Anahtar* Rumcadır.

Sözlüklerimizde soyu soppu bildirilmeyen veya bilinmeyen birçok söz de vardır. Örnek olarak, *borç*'un Sağdakçadan alındığı sözlüklerimizde açıklanmamıştır. *Ceylan* ve *maral*'in Moğolcadan geldiği bildirilmemiştir. Türkçe *eğe* sözünün yerine geçen *kaburga*'nın Moğolcadan alındığı gözden kaçmıştır. "Bayrak çekilen direk" olarak kullanılan *gönder*'in Rumcadan geldiği yazılmamıştır. Yumurtaya yatmış tavuğa verdiğimiz *kuluçka* adının Bulgarcadan aktarıldığı bildirilmemiştir. "Büyük piliç" anlamına gelen *yarka*'nın da Bulgarcadan alındığı kaydedilmemiştir. *Çete*'nin Balkan dillerinden geçtiği haber verilmemiştir. *İnci*, *mantı*, *tepsi* gibi sözlerin Çince'den geldiği belirtilmemiştir.

Örnekleri uzatmayalım. Türkçede yabancı dillerden alınma sözler büyük bir yer tutar. Bu bakımdan Türkçe sözlüklerin kapsamı ilk bakışta düşündürücüdür. Sözlükleri gözden geçirirken yabancı kökenli sözlerin çokluğu karşısında bir takım düşüncelere kapılmamak elden gelmez.

Sözlük bir dilde kullanılan bütün (eski ve yeni) sözleri içine alan bir dağarcıktır. Bu dağarcıkta bir dilde geçen sözler toplu olarak verilir. Ama bu sözlerin hayattaki yeri, frekansı (sıklığı) bildirilmez. Sözlükte her gün kullandığımız sözler geçer. *Baş*, *göz*, *ağız*, *dil*, *diş*, *el*, *kol*, *ayak*, *su*, *süt*, *et*, *tuz*, *yemek*, *içmek*, *bıçak*, *kaşık*, *çoluk çocuk*, *konu komşu*, *ev*, *yer*, *toprak*, *ak*, *kara*, *yeşil*, *almak*, *vermek*, *gelmek*, *gitmek*, *oturmak*, *kalkmak*, *yazmak*, *çizmek*, *söylemek*, *bilmek*, *okumak*, *öğrenmek*, *görmek*, *duymak*, *gün*, *ay*, *yıl*, *bir*, *iki*, *üç* gibi. Bunların yanında sözlükte hayatta ara sıra kullandığımız bir takım sözler de yer alır. *Kar*, *yağmur*, *sağanak*, *tipi* gibi. Örnek olarak,

tipi hayatta kıştan kışa geçebilir. *Sağanak* veya *dolu* ise yazdan yaza. Son olarak, sözlükte hiç kullanmadığımız veya bilmediğimiz bir takım sözler de geçer. *Sauna* (Fin hamamı), *tirfil* (yaban yoncası) gibi.

Bu bakımdan yabancı sözler üzerine sözlüklere dayanılarak yapılan sayımlar, bize bir dilde kullanılan yabancı sözler (alıntılar) hakkında açık bir fikir veremez.

Çağdaş Türk dilinde kullanılan yabancı sözlerin durumunu mu öğrenmek istiyorsunuz? Bu yolda bir sayım yapmak için hayatı olduğu gibi veren hikâye, roman, oyun gibi eserleri gözden geçirmek en sağlam yoldur. Bu eserleri sözlerin kökeni açısından sözgeçten geçiriniz. Türkçe köklerden türetilmiş sözlerin sık sık kullanıldığını göreceksiniz. Türk yazarlarının eserlerinde Türkçenin hâkim olduğunu anlayacaksınız.

Dili, yaşayan dili büyük yazarların eserleri verir. Sözlüklerde geçen alıntıların çokluğu bir değer ifade etmez. Bu bakımdan yerli ve yabancı sözlerin karşılaştırılmasında sözlükler esas olarak alınamaz.

Buna göre, bu yolda bir sayım yaparken sözlerin dilimizdeki frekansını göz önünde tutmak gerekir. Türkçe sözlüklerde geçen alıntılar çoktur. Bütün eski ve büyük kültür dillerinin sözlüklerinde olduğu gibi. Ancak sayımda frekans esas olarak alınırsa, Türkçe söz ve türevler ağırlık kazanacaktır.

Şimdi sözlüğümüzde yer almış yabancı sözleri Türkçe köklerden gelen sözler ve Türkçe eklerle yapılmış türevlerle karşılaştıralım.

Sözlüklerimizde *anket*, *balo*, *dans*, *ünite*, *sansür*, *vantilatör*, *lojman*, *kontenjan*, *fuar*, *jest*, *mimik*, *reklam*, *plan*, *program*, *sembol*, *faktör*, *kamp*, *kampıng*, *ekip*, *lisans*, *tim*, *tip*, *sürpriz*, *turist*, *tansiyon*, *rapor*, *koleksiyon*, *mikrofon*, *vantrilok*, *kronometre* gibi bir çok söz (bunlara konuk söz adını da verebiliriz) vardır. Bu sözlere Türkçemizin *-lı*, *-li*, *-lu*, *-lü*, *-lık*, *-lik*, *-luk*, *-lük*, *-lamak*, *-lemek*, *-laşmak*, *-leşmek* veya *-cı*, *-ci*, *-cı*, *-çi*, *-cu*, *-cü*, *-çu*, *-çü* gibi eklerini getirmek suretiyle yeni türevler yapmak güçtür. Buna karşılık Türkçe sözlerin büyük bir üretim gücü vardır. Örnek olarak, Türkçe *ev* sözünün dilimizde *evci*, *evcilik*, *evcil*, *evcilleşmek*, *evcimen*, *evermek*, *evlendirmek*, *evli*, *evlilik*, *evsiz*, *evsizlik* gibi bir çok türevi yaygındır. Bunun gibi, *göz* sözünün *gözcü*, *gözcülük*, *gözde*, *göze*, *gözel* (>*güzel*), *gözetim*, *gözetlemek*, *gözetmek*, *gözlem*, *gözlemci*, *gözlemcilik*, *gözleme*, *gözlemek*, *gözlemlemek*, *gözlük*, *gözlükçü*, *gözlükçülük*, *gözlüklü*, *gözlüksüz*, *gözükmek* gibi bir çok türevi, *kömür* sözünün de *kömürcü*, *kömürçülük*, *kömürleşmek*, *kömürlü*, *kömürlük*, *kömürsüz* gibi bir takım türevleri dilimizde büyük yaygınlık kazanmıştır. Türkçe *yaş* kökünün *yaşamak*, *yaşatmak*, *yaşarmak*, *yeşermek*, *yeşerti*, *yeşertmek*, *yeşil*, *yeşilimsi*, *yeşilimtrak*, *yeşilli*, *yeşillik* gibi türevleri yayılmıştır. Türkçe köklerden yapılan bütün bu türevler, sözlüklerimizde dilimizin ağırlığını bir kat daha artırmaktadır. Kaldı ki sözlüklerimizde

dilimizin yeni türevler yaratma imkânları bütün olarak değerlendirilmemiştir. Tanınmış Fransız dil bilgini J. Vendryes, *Le langage* adlı eserinde, sözlüklerde dillerin bütün söz ve türev yaratma imkânlarının kullanılmadığını kaydeder.

Dil inkılâbımızın elli yıllık geçmişinde bu imkânlardan yararlanılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda da dilimizin bu imkânları değerlendirilecektir.

Sözlüklerimizi göz önüne alarak dilimizi yalnız alıcı bir dil saymak yanlıştır. Bu yaygın gözlem gerçek duruma uymaktan uzaktır. Türkçe, yabancı dillerden bir takım sözler almakla kalmamış, komşu dillere bir çok söz de vermiştir.

Örnek olarak Türkçemizde bu gün Moğolca bir kaç söz vardır. Buna karşılık Moğolcada kullanılan Türkçe alıntılar büyük bir yer tutmaktadır. (Rus Mongolisti B. Ya. Vladimircov eski bir çalışmasında bu alıntıları gözden geçirmişti.) Macarcada Türk dilinin etkisi çok eski çağlara çıkar. Bu dilde kullanılan Türkçe alıntılarının sayısı 300'e yakındır. Örnek olarak, "diz", "göbek", "mide" gibi organların adları Türkçeden alınmıştır. "Sakal" kavramı için de Türkçe bir ad kullanılır. "Ev" kavramıyla ilgili olarak "çadır", "kapı" ve "kazık" adları Türkçedir. "Beşik", "seki" adları da Türkçeden alınmıştır. "Balta" Türkçe bir addir. Macarlar "dülger" e de Türkçe bir ad verirler ("ağaççı"). Giyim kuşam terminolojisinde de Türkçe alıntılar geniş bir yer tutar...

Sosyal hayata gelince : "Askerî birlik" olarak kullanılan *sereg* sözü Türkçedir. (*Yeniçeri*'de saklanan Türkçe *çeri*'den alınmıştır.) "Kanun", "tercüman", "vergi", "mal" ve "borç" kavramları için Türkçe karşılıklar kullanılır. "Güç, kuvvet", "fazilet, erdem" ve "ahlâk" kavramları da Türkçeden aktarılmıştır. "Zaman, vakit", "yaş", "ögle" (ve "güney") anlamlarına gelen sözler de Türkçe kökenlidir. "Tarla", "arpa", "buğday", "saban", "orak", "harman" gibi sözlerin tanıklığına göre, Macarlar ekinciliği de Türklerden öğrenmişlerdir. "Yemiş, meyve", "elma", "armut", "kızılıcak", "üzüm" kavramları da Türkçedir. Üzümlü Türklerden öğrenen Macarlar, "şarap"a da Türkçe bir ad (*bor*) verirler.

Macarcaya yalnız yeni sözler vermekle kalmadığımızı da vurgulayalım. Macarcada Türkçe kişi adları da kullanılmaktadır : *Aba* Türkçe *Apa*'dan, *Ákos* Türkçe *Akkuş*'tan, *Tiván* Türkçe *Toğan*, *Doğan*'dan, *Alap* Türkçe *Alp*'tan, *Ajtony* Türkçe *Altın*'dan, *Tas* Türkçe *Taş*'tan, *Ináncs* Türkçe *İnanç*'tan, *Tarján* veya *Tárkány* Türkçe *Tarkan*'dan...

Güneydoğu ve Doğu Avrupa dillerinde kullanılan Türkçe alıntıları Franz Miklosich toplamıştı (1884-1890). Daha sonra bu dillerdeki Türkçe sözler ayrı yayınlarda gözden geçirildi. Örnek olarak 1966'da Bosnalı Abdulah Škaljić, Sırp - Hırvat dilindeki Türkçe kalıntıları topladı. Onun eserinde 6878 Türkçe alıntı tespit edilmiştir. Bulgarcada kullanılan Türkçe

sözlerin sayısı da buna yakındır. Ancak bu dildeki Türkçe alıntılar henüz toplu olarak işlenmemiştir. Franz Miklosich, 1884-1890 yılları arasında çıkan büyük eserinde Rusçadaki Türkçe alıntıları da tespit etmişti. Rus Türkologları da başlangıçtan beri bu yolda bir takım çalışmalar yaptılar. Özellikle İgor destanındaki Türkçe sözleri ve adları sık sık tartıştılar. Ancak bu yolda toplu bir eser vermediler. Son yıllarda E. N. Şipova, Rusçadaki Türkçe sözleri ayrı bir eserde yayımladı. Şipova'nın eserinde tespit edilen Türkçe alıntılarının sayısı 2000'e yakındır. Çalışmalar geliştikçe bu sayının artacağı açıktır. Rusya'da Türk kökenli bir çok soy adı vardır. Son yıllarda (1979'da) Rus Türkoloğu N. A. Baskakov bu soy adlarını ayrı bir eserde topladı (279 s.). Arapça, Farsça gibi doğu dillerinde kullanılan Türkçe sözler de küçümsenmeyecek kadar çoktur. Tanınmış Alman Türkoloğu Gerhard Doerfer, Tacikçedeki Türkçe alıntıları yayımladıktan sonra Farsçadaki Türkçe (ve Moğolca) sözleri dört büyük ciltte topladı. . . Kafkasya dillerinde, Peştucada, Tibet'te konuşulan dillerde, Buruşaski dilinde, Türkçeden alınma bir takım sözler kullanılmaktadır.

Türkçeden komşu dillere geçen alıntılara ilişkin çalışmalara burada son veriyorum. Özet olarak vermeye çalıştığım bu yayınlar, Türkçenin yalnız alıcı değil, verici bir dil olduğuna açık bir tanıktır. Başka bir deyişle söyleyelim. Türk ulusu, ilişki kurduğu komşularına dil bakımından borçlu kalmamıştır. Yalnız bu yoldaki çalışmalara ağırlık verilmesi gerekecektir.

Türk Dil Kurumu, çalışmalarında yalnız yeni karşılıklar bulmak, yeni terimler yaratmakla yetinmeyecektir. Özel adlarımız, kişi ve yer adlarımızla da ilgilenecektir.

Türkçülük akımıyla başlayan Türkçe sevgisi, çocuklara verilen adlarda da açık olarak göze çarpmaktadır. Bu akımdan önce *Dursun, Bayram, Durmuş, Satılmış, Yaşar, Döndü* gibi bir takım Türkçe adlar kullanılmıştır. Türkçülük akımı bunlara *Ertuğrul, Tuğrul, Turgut, Yavuz* gibi Türk tarihinden alınma bir takım adlar katmıştır. Bu akımın güç ve yaygınlık kazanması üzerine bunlara *Alp, Gökalp, Kaya, Kayaalp, Demir, Özdemir, Demirtaş, Tekin, Aytekin, Ülker, Türkân* gibi bir çok örnek daha eklenmiştir.

Dil inkılâbının başlamasından ve güç kazanmasından sonra yeni Türkçe adların sayısı bir kat daha artmıştır. İşte birkaç örnek : *Ceylan (Ceren), Çiçek, Bilgi, Akın, Alper, Aydın, Ayla, Aydoğan, Aysel, Aydoğdu, Aykut, Başak, Bilgi, Deniz, Dilek, Duygu, Gönül, Güneş, Gündoğan, Engin, Erdem, Gündoğdu, İnci, İpek, Işık, Erdoğan, Kutlu, Oya, Pınar, Maral veya Meral, Özden, Umut, Ülkü, Ünal, Ünver . . .*

Daha sayalım mı? *Alp, Seçkin, Sevgi, Sevim, Sevinç, Yalçın, Yaman, Yaprak, Yıldız, Yılmaz, Yonca . . .*

Bu adlar arasında tarihten alınma örnekler özel bir yer tutmuştur: *Oğuz, Cengiz, Orhan, Oktay, Olcay* veya *Ulcay, Olcaytu* veya *Olcayto, Ulcaytu, Mengü*.

Bu adlar arasında *Olcay* veya *Ulcay* adı, biçim ve köken bakımlarından gözden geçirilmeye muhtaçtır. Eski kaynaklardan alınmış olan bu ad, bu gün daha çok kız adı olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında soy adı olarak da yaygındır. Dilimizde *Olcaytu* veya *Olcayto* adları da geçer. Tarih kaynaklarından bu adları Moğol hükümdarlarının kullandıklarını öğreniyoruz. Bu kaynaklarda bu adların “kutlu” anlamına geldiği de bildirilmektedir. Moğol hükümdarlarına verilen bu adların Moğolcadan gelmesi gerekir. Moğolcada “baht, talih” anlamına gelen bir söz vardır: *ölcey*. Bu dilde *-tu, -tü* eki, Türkçe *-lı, -li, -lu, -lü* eklerinin karşılığıdır. Buna göre, dilimizde *Olcay* veya *Ulcay* olarak kullanılan adın Moğolcadan alındığı açıktır. Moğolca olduğuna göre, bu adı *Ölcey* olarak düzeltmek gerekecektir. Bunun gibi, *Olcaytu* veya *Olcayto* adının da *Ölceytü* diye düzeltilmesi şarttır. Türkçe *ölmek* fiiline yapacağı çağrışım dolayısıyla *Ölcey* ve *Ölceytü* biçimlerinin dilimizde kullanılması düşünülemez. Kaldı ki *Olcaytu* adının *Olcayto* biçimi Türkçe bakımından büsbütün yanlıştır. Dilimizde *o* sesi yalnız birinci hecede kullanılır. Türkçe sözlerde ikinci ve sonrakı hecelerde *o* sesi geçmez. Bu yönden *Olcayto* biçimi dilimizin bu kuralına da aykırı düşmektedir. Çevremizde kişi veya soy adı olarak kullanılan *Alpago* ve *Alpagot* biçimleri gibi. Bu adları da *Alpago* ve *Alpagut* diye düzeltmek gerekir.

Bu örneklerden anlaşılacağı gibi, çalışmalarımızda özel adlara da yer ayırmak gerekecektir.

Çocuklarımızın adları konusunda Fatih Rıfki Atay’ı dinleyelim:

“Biz gençken çocuğu olanın ilk aradığı şey, bir edebiyatçıya giderek hiç duyulmamış bir farsça veya arapça bir isim soruşturmaktı. Bugün herkes duyulmamış bir türkçe isim aramakta ve bu isimler, yeniden yapılmaktadır.

Bu, şunu gösterir ki, artık “bir şeye inanılmamakta” ve “bir şeye de inanılmakta”dır. İnanılmayan şey Osmanlıca, inanılan şey Türkçedir.” (Çankaya. İstanbul 1969. 480. s.)

Fatih Rıfki Atay’ın vurguladığı gibi, “inanılmayan şey Osmanlıcadır”. Ancak, son yıllarda duyulmamış Farsça veya Arapça adlar arandığı da bir gerçektir.

Fatih Rıfki, genç ana babaların yazarlara baş vurarak hiç duyulmamış adlar aradıklarını yazıyor. Reşat Nuri’nin *Çalılıkusu* romanı *Feride* adının yaygın olarak kullanılmasına yol açmıştır. Refik Halit Karay’ın romanlarında kadın kahramanlarına verdiği duyulmamış adlar da sık sık kızlara verilmiştir. Örnek olarak *Nilgün* adı Refik Halid’in *Türk Prensesi Nilgün*

romanı sayesinde yayılmıştır. Çocuklarına duyulmamış ad koymak çabasındaki annelerin Refik Halid'e sık sık baş vurduklarını biliyoruz.

1934 yılında kabul edilen soy adı kanunu, Türkçe adların yaygınlaşmasını sağladı. Yukarıda saydığım Türkçe adlar soy adı olarak kullanıldığı gibi, soy adı olarak yepyeni Türkçe adlar da yaratılmıştır.

Çocuklarımızın adlarında ve soy adlarımızda Türkçenin ağırlık kazanması sevindirici bir gelişmedir. Ancak bu yolda bir takım sorunlar çıktığını da saklamayalım. *Tuğrul, Ertuğrul, Doğan, Aydoğan, Gündoğan, Erdoğan, Alpdoğan* gibi adların erkek adı, *Ayla, Aysel, Ceylan, Çiçek, Duygu, Gönül, İnci, İpek, Oya, Sevgi, Sevim, Yıldız, Yonca* gibi adların da kız adı olarak kullanıldığı açıktır. Ancak *Aydın, Deniz, Erdem, Engin, Güneş, Başak* gibi bir takım adların hem erkek hem de kız adı olarak kullanıldığına sık sık tanık oluyoruz. *Ülkü* adı başlangıçta kız adı olarak kullanıldı. Daha sonra bu adın erkeklere verildiğini de gördük. *Yaşar* adının erkek adı olarak kullanıldığını biliyoruz. Ancak çevremizde ara sıra *Yaşar* hanımlardan söz edildiğini de görüyoruz. 29 Eylül 1979 tarihli İstanbul gazetelerinde *Yaşar Aktaş* ile *Yaşar Ak*'ın evlendiğine ilişkin bir ilân çıkmıştı. *Ülkü* adının kız ve erkek adı olarak kullanılması üzerine kızlara *Ülküye* adının verildiğini gözledim. Bundan 15-20 yıl önce büyük bir gazetemizde "Köyün en güzel kızı askere çağrıldı" başlığı altında bir haber çıkmıştı. Haber metninde köyün en güzel kızının adını gördükten sonra askerlik şubesine hak vermiştim. Buna göre, erkek ve kadın adlarının ayırt edilmesi şarttır. Bu konuda geçen yıl sonunda İsviçre'den Basel kantonunun İstatistik Dairesinden aldığımız bir yazıyı okuyalım:

Çok Sayın Bayanlar ve Beyler,

İstatistik dairesi olarak disi ve erkek ayrımı esasına göre halkistatistiğini yapmaktayız. Maalesef, ve umumiyetle ön isimlerin hangisinin kız ve hangisinin erkek çocoguna ait olduğunu tesbit edemiyoruz.

Bundan dolayı Züriç'teki Türk Konsolosluğu bize

Türk Atlas Adlar Sözlüğü

tavsiye etti.

Eğer bize en çok kullanılan Türkçe önisimleri, kadın ve erkekler ayrılmış olarak, ihtiva eden kitabı mümkün olduğu kadar çabuk gönderebilirseniz çok memnun oluruz. Bu uğraşınızdan dolayı size en iyi dileklerimizle teşekkürlerimizi yollarız.

arkadaşça Selamlar
Statistisches Amt
des Kantons
Basel - Landschaft
A. Lienin

Almanya’da bu yolda düzenli olarak resmî bir takım yayınlar da yapılmaktadır. *Kleine Vornamenbuch* adlı kılavuzlar sürekli olarak yayımlanmakta, yeni katkılarla geliştirilmektedir. Bu kılavuzlarda geçmeyen adların verilmesi resmen yasaklanmamışsa da, anne ve babaların muhayyilesi bir takım kurallarla sınırlandırılmaya çalışılmaktadır.

Son yıllarda Avrupa ülkelerinde Türkçeye ad bilimi olarak çevirebileceğimiz bir bilim kolu (onomastik) gelişti. Bu alanda çalışma yapan millî ve milletlerarası kuruluşlar ortaya çıktı. Belçika’da Milletlerarası Ad Bilimleri Komitesi kuruldu. Bu komite 30 yıldan beri “Onoma” adlı bilimsel bir dergi yayımlamaktadır. Buna paralel olarak Avrupa ülkelerinde de bu yolda bir çok dergi çıkmakta, çeşitli yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca, sık sık kongreler düzenlenmekte, kişi ve yer adlarıyla ilgili sorunlar tartışılmaktadır. Bu sorunların bir bölümü bizi de yakından ilgilendirmektedir.

Yer adları bilimi veya (yabancı adıyla söyleyelim) toponimi de ad bilimleri arasında özel bir yer tutmuştur. Bu bilim kolu da Avrupa ülkelerinde son yıllarda büyük bir gelişme göstermiştir.

Ad bilimleri alanındaki çalışmalara uzak kalamazdık. Bizim de bu yolda tartışılmaya muhtaç bir çok sorunumuz vardır. Bu sorunlara bilimsel bir yaklaşım içinde çözüm aramamız zorundayız. Her şeyden önce çocuklarımıza vereceğimiz adları bir kılavuzda toplamak ihtiyacını duyuyoruz. Bu kılavuzda erkek ve kadın adlarını ayırt etmek şarttır. Bundan başka, bu kılavuzda adların kök veya kökenleri bildirilerek anlamları açıklanacaktır. Bu suretle yurttaşların adlarıyla ilgili bir çok sorunu çözümlenecektir.

Bu bayram konuşmasında dilimizin bütün güncel sorunlarına değinmek imkânı olmadığı açıktır.

Konuşmamı daha çok uzatmamak için yazım (imlâ) sorunlarına özel olarak değinemeyeceğim. Çünkü bu yoldaki çalışmalarımızı en yakın bir gelecekte yayımlayacağız. Böylece bu alanda duyulan ihtiyacı karşılamış olacağımıza inanıyoruz.

Bu yıl dil bayramımızı yeni, değişik şartlar altında kutluyoruz. 12 Eylül 1980’den sonra Danışma Meclisince hazırlanıp Millî Güvenlik Konseyince son şekli verilerek Türk milleti tarafından kabul ve tasvip edilen Anayasamızın 134. maddesi “Atatürkçü düşüncüyü, Atatürk ilke ve inkılaplarını, Türk kültürünü, Türk tarihini ve Türk dilini bilimsel yoldan araştırmak, tanıtmak ve yaymak ve yayınlar yapmak amacıyla; Atatürk’ün manevî himayelerinde, Cumhurbaşkanının gözetim ve desteğinde, Başbakanlığa bağlı; Atatürk Araştırma Merkezi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu ve Atatürk Kültür Merkezinden oluşan, kamu tüzelkişiliğine sahip “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu” kurulmasını” öngörmüştü.

Anayasamızın öngördüğü bu yüksek kurum, 11 Ağustos 1983 günü kabul edilen 2876 sayılı kanunla kurulmuştu. Bu kanunun 35. maddesi “Ulu Önder Atatürk’ün kutlu eliyle ve O’nun yüce kurucu ve koruyucu Genel Başkanlığı altında kurulmuş olan” Türk Dil Kurumu’nu, “bilimsel hizmet ve faaliyetlerde bulunacak bir kurum olarak” Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumuna bağlamış ve yeniden düzenlemiştir. Türk Dil Kurumuna verilen yeni düzen, bu yılki dil bayramımıza ayrı bir ağırlık ve özel bir değer kazandırmıştır.

Dilin bir milletin hayatında, bir ülkenin yönetiminde oynadığı rolü bütün ayrıntılarıyla açıklamak uzun sürer. Bu bakımdan bu konuda yalnız Konfüçyüs’ün sözlerini tekrarlamakla yetinmek istiyorum.

— Bir ülkeyi yönetmeye çağrılıydınız yapacağınız ilk iş ne olurdu? sorusuna büyük filozofun verdiği cevap düşündürücüdür:

— Hiç şüphesiz, dili gözden geçirmekle işe başladım.

Konfüçyüs’ün gerekçesini kendi ağzından dinleyelim:

— Dil düzensiz olursa, sözler düşünceyi iyi anlatamaz. Düşünce iyi anlatılmazsa, yapılması gereken şeyler doğru yapılamaz. Görevler gereği gibi yapılmazsa, âdetler ve kültür bozulur. Âdetler ve kültür bozulursa, adalet yanlış yola sapar. Adalet yoldan çıkarsa, şaşkınlık içine düşen halk, ne yapacağını, işin nereye varacağını bilemez. İşte bunun içindir ki hiç bir şey dil kadar önemli değildir.”

Çinli filozofun sözleri, bu yolda bir yorum yapmaya ihtiyaç duyurmayacak kadar açıktır.

Bu açıdan bakılırsa, yeni Anayasamızın 134. maddesine dayanılarak çıkarılan 2876 sayılı kanun, gerçekçi bir adımdır. Bu kanunun 37. maddesi, bize bir takım görevler vermiştir :

“Türk kültüründeki gelişmeye paralel olarak, Türk dilinin özleşmesine, zenginleşmesine ve etimolojisine yarayacak inceleme ve araştırmalar yaparak yazım ve imlâ kılavuzları ve sözlükler hazırlamak, bunları yazmak ve yayımlamak”,

“Türkçe dilbilgisi üzerinde araştırma ve incelemelerde bulunmak, buna dayalı olarak Türk dilinin yapısına uygun dilbilgileri ile Türkçenin tarihî ve karşılaştırmalı dilbilgilerini hazırlamak, bunları yazmak ve yayımlamak”,

“Bütün bilim, sanat ve teknik terim ve kavramlarını karşılayacak Türkçe terim ve kavramların bulunmasına yönelik araştırma ve incelemelerde bulunmak”,

“Millî varlığımızın temel unsurlarından biri olan Türk dilinin kuşaklar arasında birleştirici ve bütünleştirici özelliklerini gözönünde tutarak, yeni nesillerde Türk dili sevgisini ve bilincini kökleştirecek, geliştire-

recek ve yaygın hale getirecek her türlü tedbirleri almak, araçları hazırlamak, bunları kamu kurum ve kuruluşları ile resmî özel eğitim - öğretim kurumları ve kuruluşlarının, basım ve yayım organlarının hizmet ve yararına sunmak, bu konuda gerekli hertürlü işbirliğinde bulunmak” gibi.

Konuşmamda geleceğe dönük görev ve sorumluluklarımızı ana çizgileriyle sunmaya çalıştım.

Bu görev ve çalışmalardan bir bölümü bir kaç yıllık bir süre içinde gerçekleştirilecektir. Bir bölümünün gerçekleştirilmesi daha uzun sürecektir. Sürekli çalışmayı gerektiren bir takım sorunlar da vardır. Çeşitli bilim kollarındaki kavramlara Türkçe karşılıklar bulunması gibi.

Ancak son olarak kısa sürede, en kısa sürede gerçekleştirilmesi gereken bir görevimiz de vardır : Dilde birliğin sağlanması. Konuşma ve yazı dilimizde birliğin sağlanması.

Dilde birlik, bizim için bir amaçtır, en kısa bir sürede gerçekleştirilmesi gereken bir amaç...

Son yıllarda “Türk dilinin öz güzelliğini ve zenginliğini meydana çıkarmak; Türk dilini dünya dilleri arasında değerine yaraşır yüksekliğe erdirmek” gibi yapıcı ve gerçekçi ilkeler adına girişilen çalışmaların aşırı ölçülere vardığına tanık olduk. Bu çalışmalardaki yenilik çabalarına karşı bir takım eleştirilerin dile getirildiğini ve sürekli bir tartışma açıldığını gördük. Yıllardan beri süren ve gittikçe artan bu kısır tartışmanın yurttaşlar arasındaki bağların ve özellikle en güçlü, en sağlam bağın, dil bağının gevşemesine yol açtığını ibretle gözledik. İşte Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu içinde yeniden düzenlenen Türk Dil Kurumuna verilen ağır, fakat en şerefli görev ve sorumluluk dilde birliğin sağlanmasıdır.

Millî varlığımızın temelini oluşturan dilimizin yurttaşlar arasında ayrılıklara yol açması, akla sığmayacak ve tasvip edilmeyecek bir durumdur. Bu uzlaşmaz tutumun sürüp gitmesi, millî çıkarlarımıza da aykırı düşmektedir.

Elli yılı aşkın bir zamandan beri sarf edilen çabalar sonunda zengin bir tecrübe kazanmış bulunuyoruz. Dil sorunlarının çözümünde baş vuraçığımız yöntemlere ilişkin bilgilerimiz artmıştır. Yurt içinde ve yurt dışında Türk dilinin ses ve gramer yapısı, söz dağarcığı üzerinde verimli çalışmalar yapılmıştır. Üniversitelerimizde genç ve çalışkan uzmanlar yetişmiştir.

Bu tecrübe ve gelişmeleri değerlendirmek suretiyle yıllardan beri sürüp gelen tartışmaların çözümü büyük ölçüde kolaylaşacaktır.

Fazıl Hüsnü Dağlarca bir şiirinde “Türkçem benim ses bayrağım” demişti.

404 *Türk Dili Çalışmalarına Toplu Bir Bakış*

Bu ses bayrağına bağlılığımızı dile getirmek ve yurttaşlar arasında dil birliğimizi kurmak, bizim için en şerefli bir görev ve hizmet olacaktır. Ancak, bu görevin sorumluluğu yalnız dil uzmanlarına ve çeşitli bilim alanlarında çalışan uzmanlara bırakılamaz. Bu görevin yerine getirilmesinde değerli yazarlarımızın, şairlerimizin sürekli katkıları da yararlı olacaktır.

Bu amacın gerçekleştirilmesi, Türk dilini yabancı diller boyunduruğundan kurtarma savaşını açan Büyük Kurtarıcı ve Büyük Kurucunun aziz ruhunu şad edecektir.

Dil bayramımızın 52. yıl dönümünü bu inanç ve bilinç içinde kutluyoruz.

T. C.
BAŞBAKANLIK

Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü

26/9/1984

Sayı : 19 - 383 - 16269

Konu : Yazışma Dili

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH
YÜKSEK KURUMU BAŞKANLIĞINA
GENELGE

1984/18

Millet olmamızın en önemli unsurlarından birini teşkil eden Dilimizin korunması ve daha da zenginleştirilmesi yolunda yapılacak çalışmaların, büyük Türk Milletinin, tarihi ve kültürü ile aynı istikamette olması lâzımdır. Hükümet Programı'nda da belirtildiği gibi, Türkçemizin yapısını ve güzelliğini zedeleyecek hareketlere izin verilmemesi, ana dilimizin tabii seyri içinde gelişmesi gerektiği görüşündeyiz.

Millî birlik ve bütünlüğümüzün muhafazası, vatandaşlarımızın birbirlerini anlamaları ve anlaşabilmeleri ile mümkündür. Anadilimizin nesiller arasında birleştirici ve bütünleştirici özellikleri daima gözönünde tutulmalıdır.

Kamu kurum ve kuruluşlarınca yapılan resmî yazışmalarda ve yayınlarda, güzel Türkçemizin aşırılıklardan kaçınılarak kullanılması; yapı, imlâ ve kelimelere dikkat edilmesi zorunludur. Bu itibarla, Türk Dili konusunda yapılan ilmî çalışmalar sonuçlanıncaya kadar, kamu kurum ve kuruluşlarının her türlü yazışmalarda ve yayınlarda Anayasa dilini ölçü olarak kabul etmeleri uygun görülmüştür.

Bu konuda gereken hassasiyetin gösterilmesini önemle rica ederim.

TURGUT ÖZAL
Başbakan